

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24^{ΗΣ} ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1974

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.— **Ἡ πρωταρχὴ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Θεωρία τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν** *. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. I. N. Θεοδορακοπούλου.

Ποῦ ἔγκειται ἡ οὐσία καὶ ποῦ τοποθετεῖται ἡ πρωταρχὴ τοῦ ἔργου τῆς Τέχνης ; Διὰ τὸ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο λαμβάνομεν ὡς ἀφετηρίαν τὴν διερεύνησιν τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἔξω κόσμον, δηλαδὴ μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἡ πραγματικότης ὅμως νοεῖται ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς διαδικασίας ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς αἰσθήσεις καὶ ὠρισμένους ἐρεθισμοὺς ἐκ τῶν ἔξω. Ἡ πραγματικότης, τὸ σύνολον τῶν ἀντικειμένων, εἶναι γνωστὴ μόνον ὡς ἀποτέλεσμα ψυχοφυσικῆς, ἐσωτερικῆς διαδικασίας.

Τὸ μέσον ὅμως διὰ τὸ ἐκφράσωμεν τὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ γλῶσσα, ἡ ὁποία εἶναι μορφή ἐκφραστικῆς κινήσεως, φωνητικὴ χειρονομία, τῆς ὁποίας ἡ οὐσία ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἴδια εἶναι ἐξωτερικῶς αἰσθητὴ καὶ ὅτι εἶναι κατανοητὴ ἀπὸ τὴν νοημοσύνην τοῦ ἄλλου. Ἡ πραγματικότης μορφώνεται μὲ τὴν γλῶσσαν, δηλαδὴ ἡ γλῶσσα εἶναι μορφή διὰ τῆς ὁποίας κατέχομεν τὴν πραγματικότητα καὶ δὲν εἶναι ἀπλοῦν ὄργανον χαρακτηρισμοῦ τῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία δῆθεν ὑπάρχει ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ ὄργανον.

Ἡ ροὴ ἐξ ἄλλου τῶν γεγονότων τῆς ἐσωτερικῆς πείρας, τὸ αἰώνιον ἐσωτερικὸν γίνεσθαι, δημιουργεῖ εἰς τὸν ἀνθρώπον τὴν βαθύτατα πνευματικὴν ἀνάγκην τὴν δώση μορφῆν εἰς τὴν βουβότητα τοῦ γίνεσθαι. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιτελεῖ

---

* J. N. THÉODORACOPOULOS, *Le principe de la création artistique. Théorie esthétique des arts plastiques.*

ἡ γλῶσσα, ἡ ὁποία δημιουργεῖ μίαν καινούργια πραγματικότητα καὶ τὴν πραγματικότητα αὐτὴν τὴν τοποθετεῖ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀπλῆς καὶ συνεχοῦς ροῆς, ἡ ὁποία ὑπάρχει μέσα μας. Ἡ γλῶσσα λοιπὸν ἀντικειμενικοποιεῖ τὰς ἐσωτερικὰς καὶ πάντοτε ρευστὰς καταστάσεις. Ἄλλὰ τί σημαίνει τοῦτο ; Μὲ τὴν ἀπόδοσιν βεβαίως ἐνὸς ὀνόματος εἰς μίαν κατάστασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου, εἰς ἓνα συναίσθημα ἢ βίωμα, δὲν προσθέτομεν τίποτα εἰς αὐτό, ἀλλ' ἀντιθέτως κάνομεν τὸ συναίσθημα τοῦτο πτωχότερον. Μὲ τὸ ὄνομα δὲν κρατοῦμεν τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἤδη πρὸ πολλοῦ παρέλθει, ἀλλὰ μόνον τὴν παράστασίν του. Ἄλλο λοιπὸν εἶναι τὸ βίωμα ἢ τὸ συναίσθημα, ἄλλο ἢ ὀνομασία καὶ ἄλλο ἢ παράστασις αὐτοῦ τοῦ βιώματος. Πάντως ἡ γλῶσσα καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ ἐξουσιάσῃ πνευματικῶς τὸν κόσμον. Δηλαδή ἡ γλῶσσα ἐκφράζει τὴν ἐμπειρίαν καὶ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν σκέψιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ γλῶσσα δὲν σημαίνει ἓνα εἶναι διαφορετικὸν ἀπ' αὐτὴν, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἡ ἴδια ἓνα εἶναι. Μὲ τὴν γλῶσσαν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα αὐτοδεσμεύεται, δηλαδή θέτει ὅρια εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Ἡ ἀπόστασις ποὺ δημιουργεῖ ἡ γλῶσσα ἀπὸ τὴν ρέουσάν καὶ ἀεικίνητον ποιικίαν τῆς πραγματικότητος γίνεται εἰς ἡμᾶς φανερὴ ἀμέσως, ὅταν ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην μας τὰ πλούσια βιώματα τῆς παιδικῆς μας ἡλικίας, τὰ ὁποῖα τὰ ζύσαμε ἐντόνως, δίχως νὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ τὰ ἐκφράσωμεν μὲ τὴν γλῶσσαν, διότι μᾶς ἦτο τοῦτο ἀδύνατον. Ἡ γλῶσσα εἶναι λοιπὸν πρῶτον ἀπόκτημα καὶ δεύτερον ἀπώλεια, παραίτησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῶν βιωμάτων. Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι δηλαδή ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις ἀπελευθερώνουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰς ἀπλᾶς ἐντυπώσεις, τοῦ ἐξασφαλίζουσαν τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ὅτι ἡ ἀπόκτησις αὐτὴ τῆς ἐλευθερίας γίνεται πάντα μὲ θυσίαν τοῦ συναισθήματος καὶ τοῦ βιώματος.

Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὴν σκοπιὰν αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται ὡς συναίτιος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν πραγματικότητα. Ἔτσι ἀπορρίπτομεν ἐδῶ τὸσον τὸν ἀπλοῖκὸν ρεαλισμὸν, ὁ ὁποῖος παραδέχεται ὅτι ὑπάρχει ἓνας ἕτοιμος ἐξωτερικὸς ἀντικειμενικὸς κόσμος, ὅσον καὶ τὸν μεταφυσικὸν δογματισμὸν, ὅτι ὑπάρχει ἓνας ἕτοιμος κόσμος τῶν ἀμέσων παραστάσεων. Πνευματικὴ ἐνέργεια καὶ ἀντικείμενον, νοητὸν καὶ αἰσθητόν, ἔννοια καὶ ἐποπτεία, ἐποπτεία καὶ λέξεις δὲν εἶναι χωριστὰ μεγέθη. Ἡ αἰσθητὴ πραγματικότης δὲν εἶναι κάτι ἕτοιμον καὶ χωριστὸν ἀπὸ ἡμᾶς, ἀλλὰ εἶναι φαινόμενον τοῦ συνειδέναι, σύστημα παραστάσεων κινουμένων καὶ μεταβλητῶν.

Τὸ συμπέρασμα μας εἶναι ὅτι δι' ἡμᾶς τὸ εἶναι ἔχει ἢ τὴν μορφήν τοῦ

αισθάνεσθαι ἢ τὴν μορφὴν τῆς παραστάσεως ἢ τῆς σκέψεως καὶ κρίσεως. Τόσον τὸ αἰσθάνεσθαι, ὅσον καὶ ἡ παραστατικὴ μας δύναμις, καθὼς καὶ ὅλη μας ἡ σκέψις, ὑπόκεινται εἰς περιορισμοὺς σχετικῶς πρὸς τὴν ἀπόκτησιν πλήρους εἰκόνας ἐνὸς αἰσθητοῦ ἀντικειμένου.

Καὶ τώρα προβαίνομεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ αἰσθητοῦ ἀντικειμένου, ἡ ὁποία βασίζεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ὁρατότητος. Εἰς τὴν ὁρατότητα δὲν ἔχομεν ἐξ ἀρχῆς πληρότητα. Ἡ ὁρατότης εἶναι ἐκάστοτε ἡ συνάρτησις τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν διαφορῶν τῆς ἀτομικῆς διαθέσεως. Τὸ αἰσθητόν, εἴτε εἶναι ὁρατὸν εἴτε εἶναι ἀκουστόν, εἶναι πάντοτε δεμένον μὲ γεγονότα, τὰ ὁποῖα συμβαίνουν μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας. Τὰ αἰσθητὰ ὅμως δὲν καταλήγουν ποτὲ εἰς ὠλοκληρωμένας μορφάς, ἀλλὰ παραμένουν πάντοτε ἀτελῆ καὶ ἀποσπασματικά. Τὸ ὁρατὸν δὲν ἔχει ὡς μορφὴ πληρότητα.

Εἰς τὴν ὄρασιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀφήν, ἔχομεν τὴν δυνατότητα νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν ὁρατὴν ὕλην εἰς πλήρεις μορφάς (σχέδιον, ζωγραφικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ, γλυπτικὴ). Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι συνειδητὴ ἐνέργεια, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τοὺς ἐκφραστικoὺς τρόπους τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν ἐρώτησιν : Πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἐνέργειαν, ἡ ὁποία δημιουργεῖ τὸ ἔργον τῆς Τέχνης, ἡ πρόχειρος ἀπάντησις ἀποδίδει τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν εἰς τὸ ἔνστικτον τῆς μιμήσεως. Τοῦτο βεβαίως δὲν ἐξηγεῖ τίποτε προκειμένου περὶ Τέχνης. Ἀναλύοντες τὰς αἰσθήσεις παρατηροῦμεν ὅτι, ἐνῶ εἰς τὴν γεῦσιν, ὄσφρησιν καὶ ἀφήν, δὲν ὑπάρχει μετάβασις ἀπὸ τὸ ἀπλοῦν αἰσθάνεσθαι εἰς ἐνέργειαν, ἡ ὁποία νὰ μορφῶνῃ ἀντικειμενικὰ δημιουργήματα, εἰς τὴν ὄρασιν καὶ εἰς τὴν ἀκοὴν ἢ μετάβασις καὶ ὑπάρχει καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν γένεσιν συνθέτων δημιουργημάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν μίμησιν. Ἐδῶ ἀκριβῶς χωρεῖ ὁ παραλληλισμὸς μεταξὺ γλώσσης καὶ Εἰκαστικῶν Τεχνῶν. Οὔτε ἡ γλῶσσα οὔτε αἱ Εἰκαστικαὶ Τέχναι μιμοῦνται τὴν πραγματικότητα. Ἡ γλῶσσα εἶναι μορφὴ ἐξελίξεως τῆς σκέψεως τοῦ ἀνθρώπου, αἱ δὲ Εἰκαστικαὶ Τέχναι εἶναι μορφαὶ ἐξελίξεως τῆς ὁράσεως τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι μετάβασις ἀπὸ τὸ ἀπλοῦν καὶ αὐτόματος αἰσθάνεσθαι εἰς τὸν κόσμον συνθέτων δημιουργημάτων καὶ μορφῶν. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις δὲν πρόκειται διὰ μίμησιν, ἀλλὰ διὰ δημιουργίαν πρωτοτύπων μορφῶν καὶ νέας πραγματικότητος.

Τὸ ἔργον τῆς Τέχνης ἀρχίζει ἐκεῖ, ὅπου τελειώνει ἡ αὐτόματος λειτουργία τοῦ ματιοῦ, δηλαδὴ προχωρεῖ πέραν ἀπὸ τὴν ἀπλὴν αἴσθησιν τῆς ὁράσεως. Ἡ πλαστικὴ, εἰκαστικὴ ἐνέργεια, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ ἐξέλιξις τῆς διαδικασίας τοῦ ὁρᾶν. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ τῆς διαδικασίας τοῦ ὁρᾶν ὁδηγεῖ εἰς τὴν δη-

μιουργίαν τοῦ ἔργου τῆς Τέχνης. Συναφές πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι καὶ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως καλλιτέχνου καὶ φύσεως. Ὁ καλλιτέχνης καλλιεργεῖ τὴν ἐποπτεῖαν, ἀσκεῖται δηλαδὴ εἰς τὴν καλλιέργειάν της. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιστημονικὴ ἀπασχόλησις μὲ τὴν φύσιν δὲν ἀποβλέπει τόσον εἰς τὴν ἐποπτεῖαν, εἰς τὸ ὄρᾱν, ὅσον εἰς τὸ γινώσκειν, δηλαδὴ εἰς τὴν οἰκοδόμησιν ἐνὸς ἐννοιολογικοῦ κόσμου. Τὸ ὄρᾱν τοῦ καλλιτέχνου ἀρχίζει ἐκεῖ, ὅπου παύει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐπιστήμονος. Ὁ καλλιτέχνης ἔχει ἓνα συναίσθημα ἐγγύτητος πρὸς τὴν φύσιν, ζῆ συνάμα εἰς μίαν κατάστασιν ὄνειρευτὴν, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀπλῆ σχέσις μὲ τὸν κόσμον τῆς ἀπτῆς πραγματικότητος. Ἐποπτεῖα τῶν αἰσθήσεων καὶ διεγερτικότης τοῦ συναισθήματος συμπίπτουν εἰς τὸν καλλιτέχνην, ὁ ὁποῖος ἔχει συνάμα βαθυτάτην θέασιν τῆς φύσεως. Ὁ καλλιτέχνης ὅμως δὲν παραδίδεται παθητικῶς εἰς τὴν φύσιν, δὲν ἐγκαταλείπει τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν συναισθηματικὴν διάθεσιν πρὸς τοῦ γενᾶται, ἀλλὰ ζητεῖ ἐνεργητικῶς ν' ἀποκτήσῃ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὑπάρχει πέραν ἀπὸ τὴν αὐτόματον λειτουργίαν τῆς ὁράσεώς του. Ὁ φυσικὸς προικισμὸς τοῦ καλλιτέχνου τὸν ὀδηγεῖ κατὰ τρόπον ἄμεσον ἀπὸ τὴν ἐποπτικὴν ἀντίληψιν εἰς τὴν ἐποπτικὴν ἔκφρασιν. Ἡ σχέσις δηλαδὴ τοῦ καλλιτέχνου μὲ τὴν φύσιν δὲν εἶναι σχέσις θέας καὶ ἐποπτείας μόνον, ἀλλὰ καὶ σχέσις ἐκφράσεως, ὅπου ἡ ἀπραξία τῆς θέας μεταβάλλεται εἰς ἐνέργειαν πλαστικὴν. Ἡ θέα εἶναι διὰ τὸν καλλιτέχνην μόνον ἀφετηρία, ἐνῶ ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ δημιουργία τοῦ ἔργου συνδέεται μὲ τὴν πλαστικὴν ἰκανότητα τοῦ καλλιτέχνου. Ἡ ἀπλῆ θέασις, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν ἐνέργειαν, εἶναι ὅτι τὸ τραῦλισμα πρὸς τὴν ἀνεπτυγμένην γλωσσικὴν ἰκανότητα.

Ἡ καλλιτεχνικὴ λοιπὸν δημιουργία εἶναι προέκτασις τῆς αὐτομάτου διαδικασίας τοῦ ὄρᾱν, ἐξέλιξις πρὸς ὠρισμένας συγκεκριμένας μορφάς, ὅπου δὲν ἐργάζεται μόνον αὐτομάτως τὸ μάτι, ἀλλὰ κινητοποιεῖται ὅλος ὁ ἄνθρωπος. Ἐτσι ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι ἓνα εἶδος συνειδητῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Ἡ συνείδησις ὅμως δὲν εἶναι ποτὲ μία γενικὴ κατάστασις. Ἀλλὰ εἶναι πάντοτε μία συγκεκριμένη ἐνέργεια, κάτι πρὸς ἀναπτύσσεται μέσα εἰς ὠρισμένας καὶ ποικίλας ἐνεργείας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ κάθε φορὰν νὰ κἀνῃ ἓνα πρᾶγμα ὠρισμένον, μίαν μόνον ἐνέργειαν. Ὁ καλλιτέχνης, ὁ ὁποῖος βυθίζεται εἰς τὸ ἔργον του, ἀπομακρύνεται ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας ἐνεργείας, τὰς ὁποίας οἱ ἄλλοι θεωροῦν ἀξιολόγους. Ἡ καλλιτεχνικὴ ἀγρύπνια, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὡς ἀφηρημάδα, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀπόλυτος ἐργήγορσις τῆς συνειδήσεως τοῦ καλλιτέχνου διὰ τὸ ἔργον τὸ ὅποιον ἐκτελεῖ. Διὰ τὸν καλλιτέχνην ἡ ἐνέργειά του ἀναπτύσσεται καὶ διαμορφώνεται ὡς ἀπόλυτος

συνείδησις, ἐνῶ διὰ τοὺς ἄλλους ἡ ἐνέργεια αὐτὴ φαίνεται ἀπλῶς ὡς ἀπόστασις ἀπὸ τὴν πρακτικὴν καὶ θεωρητικὴν ζωὴν.

Ἐκ τὴν σκοπιὰν τῆς διανοίξεως τοῦ ὀρίζοντος τοῦ πνεύματος ὑπάρχει ἰσοτιμία μεταξὺ καλλιτέχνου καὶ ἐρευνητοῦ. Ἡ γνησία ὅμως ζωὴ τῆς Τέχνης ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἰς ὀρισμένα ἄτομα ἀναπτύσσεται πρὸς τὴν πλευρὰν ἐκείνην, ὅπου τὸ ἐσωτερικὸν βίωμα τοῦ ὄραν συνδυάζεται μὲ τὴν τεχνικὴν ἱκανότητα, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν.

Ὁ καλλιτέχνης ἡμπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ μόνον, ὅταν ἀφήσῃ τὴν φαινομενικὴν ὀλότητα τοῦ ὄρατοῦ κόσμου, εἰς τὴν ὁποίαν χάνεται ὁ ἀπλὸς θεατῆς, καὶ περιορισθῇ εἰς τὸ συγκεκριμένον ὄρατὸν ἀντικείμενον. Δι' ὀρισμένα πεδία τοῦ ὄρατοῦ δὲν ἔχομεν ἐποπτεῖαν, ἀλλὰ μόνον ἐννοιολογικὴν εἰκόνα. Παραδείγματος χάριν, διὰ τὸ πολὺ μέγalon, διὰ τὸ πολὺ μικρόν, διὰ τὸ πολὺ κινητόν, διὰ τὸ ἄπειρον κλπ. Τὸ ἄπειρον εἶναι νοούμενον, εἶναι προσιτόν εἰς τὴν διάνοιαν καὶ ποτὲ εἰς τὴν αἴσθησιν τῆς ὀράσεως. Ἐφ' ὅσον συμπεριφερόμεθα μόνον ὀπτικῶς, ὁ κόσμος εἶναι δι' ἡμᾶς πεπερασμένος, δὲν εἶναι ποτὲ ἄπειρος. Ἐν τούτοις ὑπάρχει ἓνα ἄπειρον τοῦ ὄρατοῦ κόσμου διὰ τὸν καλλιτέχνην, τὸ ἄπειρον ποὺ παρουσιάζεται μέσα εἰς μίαν ἐνέργειαν, δηλαδὴ εἰς μίαν προσπάθειαν ποὺ ἀνανεώνεται συνεχῶς.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡμποροῦμεν νὰ ἀντιμετωπίσωμεν κριτικῶς τὴν θεωρίαν, ἡ ὁποία ταυτίζει τὴν Τέχνην μὲ τὴν φύσιν. Ἡ ὄρατὴ φύσις εἶναι συνεχῶς μία τύρβη ἐντυπώσεων. Τὰ ὄρατὰ ὅμως δημιουργήματα ποὺ ἐμφανίζει ἡ καλλιτεχνικὴ ἐνέργεια εἶναι ἓνας κόσμος μορφῶν, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖται μόνον ἀπὸ προικισμένους ἀνθρώπους. Ἡ Τέχνη δὲν εἶναι φύσις, διότι διασπᾷ τὴν στενότητα καὶ τὴν πενιχρότητα τῆς αὐτομάτου λειτουργίας τῆς ὀράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς, ἐνῶ εἶναι συνάμα ἀνεπτυγμένη ὑψηλὴ εἰκὼν τῆς φύσεως. Εἰς τὸ λειτουργήμα τῆς Τέχνης τίθενται δύο εἴδη ἀξιώσεων : Πρῶτον, ἡ δημιουργία αἰσθητικῶν ἀξιῶν καὶ δεύτερον, ἡ λειτουργία σημασιολογικῶν ἀξιῶν. Πρόκειται δηλαδὴ πρῶτον διὰ τὴν καταξίωσιν τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ δεύτερον διὰ τὴν καταξίωσιν τοῦ νοεῖν.

Ἡ μέχρι τοῦδε διερεύνησις τοῦ θέματος μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα : Πρῶτον, ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι ἔκφρασις καὶ ὀριστικότης, δηλαδὴ αὐστηρῶς περιχαρακωμένον σύνολον μορφῶν, ἐνῶ ἡ αὐτόματος ὄρασις μᾶς δίδει ἀποσπασματικὰ καὶ συγκεκριμένας μορφάς. Δεύτερον, μόνον τὸ πνευματικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον καταλήγει εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν μορφήν — αὐτὸ εἶναι ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία καὶ εἰς τοῦτο συγγενεῖ αὐτὴ μὲ τὴν ἐπιστήμην — ἔκφρα-

ζει τὴν ἐσωτάτην οὐσίαν τῆς φύσεως καὶ τρίτον, ἡ Τέχνη εἶναι αὐτόνομον πνευματικὸν λειτουργημά.

Μένει ἀκόμα νὰ ἴδωμεν ἓνα πολυσυζητημένον πρόβλημα : Πρόκειται διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ἔργου τῆς Τέχνης. Ἦδη ἀπὸ τὴν διερεῦνησιν τῆς πρωταρχῆς καὶ τῆς οὐσίας τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν διαπίστωσιν τῆς θεμελιακῆς ἐνεργητικότητος ποῦ ὑπάρχει μέσα εἰς αὐτήν, γίνεται φανερόν ὅτι οὔτε ἡ αἰσθηματολογικὴ οὔτε ἡ διανοητικὴ συμπεριφορὰ ἀρκοῦν διὰ νὰ κατανοήσωμεν ἓνα ἔργον τέχνης. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τρόποι σταματοῦν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου σχέσιν μὲ τὴν Τέχνην. Τὸ ἔργον τῆς Τέχνης κατανοεῖται μόνον μὲ τὴν καλλιτεχνικὴν συμπεριφορὰν πρὸς αὐτό. Πρέπει δηλαδὴ νὰ ἀκολουθήσῃ κανεὶς τὸν δρόμον ποῦ ἠκολούθησεν ὁ δημιουργὸς του, νὰ ζήσει τὴν ἐνέργειαν ποῦ ἔζησε ὁ δημιουργὸς τοῦ ἔργου. Ὁ καλλιτέχνης τελικῶς κατανοεῖ τὸν καλλιτέχνην. Πάντως ὁ ἴδιος ὁ δημιουργὸς ἔχει συνείδησιν ὅτι τὰ μυστικά τῆς δημιουργίας του εἶναι ἀποκλειστικῶς ἰδικά του καὶ ὅτι ἡ κατανόησις τῶν ἔργων του ἀπὸ τοὺς ἄλλους εἶναι προσέγγισις τοῦ δρόμου, τὸν ὁποῖον ἔχει ἀνοίξει ὁ ἴδιος μὲ τὸ ἀνεπανάληπτον ἔργον του.

R É S U M É

L'auteur procède par une analyse phénoménologique de la notion du réel et du phénomène de la langue. Le réel est connaissable en tant qu'effet d'un processus psychophysique. La langue est une forme de mouvement expressif, un geste phonétique ; son essence réside dans ce qu'elle est à la fois sensible et compréhensible par l'intelligence d'autrui. La langue forme le réel ; elle objectivise les événements intérieurs toujours changeants et rend l'homme capable de dominer le monde par l'esprit. La langue ne signifie pas un étant, elle constitue elle-même un être. Cet être, tout en nous permettant de nous libérer de simples impressions, appauvrit le psychique, en imposant à l'esprit des limites : la langue est à la fois conquête de l'homme et sacrifice de son trésor émotionnel.

Non seulement la langue, mais aussi le sentir, le représenter, le penser sont astreints à la limitation quant à l'acquisition d'une image complète d'un objet sensible de la conscience.

L'analyse de la formation de l'objet sensible est basée sur l'examen de l'acte de voir. L'acte de voir est en connexion avec nos propres

besoins et nos dispositions individuelles. Le sensible, en lui-même, n'est point une forme achevée ; il reste inachevé et fragmentaire. L'analyse de la création des arts plastiques prend son point de départ dans la constatation selon laquelle la perception du monde extrérior par les organes de la vue permet de développer la matière visible en forme achevée. C'est là un acte de la conscience qui constitue un des modes expressifs de la vie humaine. La création artistique n'est pas due à l'imitation, elle est en connexion avec le processus de la vision. La création artistique prolonge l'acte automatique du voir.

C'est là le point qui permet d'établir le parallèle entre la langue et les arts plastiques : la première est forme de développement de la pensée humaine ; les arts sont formes de développement du processus de la vision. Dans les deux cas l'homme s'avère créateur des formes réelles qui ont la marque de l'originalité.

L'auteur, insistant sur cette différence spécifique du voir artistique—ce dynamisme du voir—procède à la distinction entre la position dianoétique du savant à l'égard de la nature et la relation particulière de l'artiste avec elle. Du même coup, il rejette la thèse qui fait provenir l'art des causes d'ordre uniquement affectif ; l'artiste possède naturellement la capacité de communiquer énergiquement avec la nature.

L'analyse qui suit est une reprise de la problématique de la relation de l'art avec la nature. L'essentiel de l'analyse réside dans la thèse qui rejette l'identification des deux grandeurs.

Le rejet de l'exclusivité du facteur sentimental ou du facteur dianoétique dans la création artistique commande la théorie de la compréhension de l'oeuvre d'art. Seul le comportement artistique à l'égard de cette oeuvre permet sa compréhension. Cela signifie que l'on doit être capable de se réaliser à nouveau le processus de la création. C'est pourquoi, tout compte fait, l'authentique compréhension d'une oeuvre artistique n'est que l'apanage de l'artiste.

★

Κ. Τσάτσος. Ἐπὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Ι. Θεοδορακοπούλου λέγει τὰ ἑξῆς :

Τὰ ὅσα σημαντικὰ ἐλέχθησαν γιὰ τὴ γλῶσσα — γιὰ τὴν ἀνεπάρκειά της νὰ ἐκφράσῃ πλήρως ἓνα βίωμα ἢ ἓνα ἀντικείμενο τὸ ὁποῖο ὑποσημαίνει — δὲν θὰ

τά θίξω. Κάποτε θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο μιᾶς ἰδιαίτερης συζήτησης. Εἶναι θέμα μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται συχνὰ ἡ σύγχρονη φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη. Θυμίζω τὸ ἔξοχο ἔργο τοῦ ξένου ἐταίρου μας Η. - G. Gadamer «Ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ μέθοδος».

Θὰ θίξω μόνο ἓνα σημεῖο: Τὴ διαφορὰ τῆς ἀπλῆς καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ὄρασης.

Αὐτὸ πὸν βλέπομε ξεκινᾷ ἀπὸ κάποιο ἐξωτερικὸ ἐρέθισμα — ἀπὸ κάποιον παράκλητον τῆς διανοίας —, ἀλλὰ συντελεῖται, ὀλοκληρώνεται, γίνεται ὁρώμενο ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ διαδικασία, πὸν δὲν εἶναι ἀπλῆ ἀποτύπωση, ἀλλὰ ἐργασία συνθετικῆ.

Αὐτὸ ἀφορᾷ τὴν ὄραση γενικά. Ὅταν τώρα ἀπὸ τὴν ὄραση ἑνὸς ἀντικειμένου θέλομε νὰ προχωρήσωμε στὴ γνώση τοῦ ἀντικειμένου, τότε αὐτὸ πὸν ἀντιληφθήκαμε ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο καθυποβάλλεται σὲ μιὰ πρόσθετη διεργασία. Ἐντάσσεται σ' ἓνα σύστημα λογικῶν κατηγοριῶν. Ὅσο εὐρύτερο γίνεται τὸ σύστημα αὐτὸ μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης, τόσο ἡ γνώση πλησιάζει περισσότερο τὴν ἀλήθεια, διορθώνοντας προηγούμενα συμπεράσματα.

Τὸ ὁρώμενο ὅμως δὲν συλλαμβάνεται μόνο μέσα στὸ πλέγμα τῶν λογικῶν κατηγοριῶν, δὲν συλλαμβάνεται μόνο ἀπὸ τὶς λογικὲς δυνάμεις τῆς συνείδησης γιὰ νὰ φτάσῃ στὸ χῶρο τῆς γνώσης. Τὸ ὁρώμενο ἀγγίζει καὶ τὶς ἄλογες δυνάμεις τῆς συνείδησης καὶ μπορεῖ καὶ ἀπὸ αὐτὲς νὰ καθυποβληθῇ σὲ μιὰν ἄλλη διαφορετικὴ ἐξωλογικὴ διεργασία μὲ ἀποτέλεσμα, ὄχι πιά τὴ γνώση (ποῦ θέλει λογικὴ), ἀλλὰ τὸ αἶσθημα, τὴν ἐκ τοῦ αἰσθήματος συγκίνηση.

Αὐτὴ ἡ συγκίνηση μπορεῖ τώρα ὑπὸ ὠρισμένους ὅρους νὰ γίνῃ αἰσθητικὴ συγκίνηση. Τὸ ὁρώμενο εἶναι ἐδῶ ἀπλῶς ἡ ἀφετηρία. Τὸ αἶσθημα τοῦ κάλλους εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐσωτερικῆς διαδικασίας, μιᾶς σύνθεσης ἀρμονικῆς τῶν ὅλων λογικῶν καὶ ἀλόγων δυνάμεων τῆς ψυχῆς, πὸν ὀδηγεῖ σὲ μιὰ ἰδιότυπη πλήρωση. Ὅδηγός σ' αὐτὴ τὴ σύνθεση εἶναι ἡ φαντασία. Τὸ ὁρώμενο, πὸν ἢ ὑπάρχει ἢ τὸ κατασκευάζομε ἀπὸ ποικίλες ἐντυπώσεις, παίρνει πλαστουρημένο, μεταπλασμένο, τὴ μορφὴ πὸν γεννᾷ τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση, τὸ θάμβος, τὸν ἐνθουσιασμό, τὰ διάφορα συναισθήματα πὸν προκαλεῖ τὸ ὠραῖο.

Ὁ καλλιτέχνης ἀπὸ μιὰ ἢ συνήθως ἀπὸ πολλὰς ἐντυπώσεις παροῦσες ἢ παρελθοῦσες — αὐτὸ εἶναι τὸ ἀπλῶς ὁρώμενο — συνθέτει, χάρις στὴ φαντασία του, τὸ αἰσθητικῶς ὁρώμενο καὶ τὸ μετουσιώνει σὲ ἄγαλμα ἢ σὲ ζωγραφικὸ πίνακα. Ἀποφεύγω νὰ μιλήσω γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, διότι ἐκεῖ τὰ πράγματα μοιάζουν πρὸς περίπλοκα, ἀν καὶ κατὰ βάση πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια διαδικασία.

Μὲ αὐτὴ τὴν ἀνασύνθεση καὶ τὴν μετουσίωση διεισδύομε ἀπὸ τὴν ἐπιφά-

νεια, πὸ μόνη μᾶς δίνει, ἀτελῆ καὶ κομματιαστή, ἢ ἀπλῆ ὄραση, στὸ βάθος τοῦ ὁρώμενου, βλέπομε τὴν π λ ἦ ρ η μορφή του, λέει ὁ Θεοδωρακόπουλος, καὶ τὸ βαθύτερο νόημά του, τὴν ἀλήθεια του. Ὁ καλλιτέχνης ἀποκαλύπτει τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων πὸ κακῶς νομίζομε ὅτι βλέπομε μὲ τὴν ἀπλῆ ὄραση. Ὁ καλλιτέχνης μὲ τὸ ἔργο του μᾶς ἀναγκάζει, ὄχι νὰ γνωρίσωμε — αὐτὸ γίνεται μὲ τὶς κατηγορίες τῆς γνώσης —, ἀλλὰ νὰ νοήσωμε (νὰ νοιώσωμε) τὸ ἀντικείμενο. Καὶ μὲ τὴ νόηση αὐτὴ συλλαμβάνομε νοήματα, πὸ μὲ τὴ λογικὴ δὲν συλλαμβάνονται καὶ πὸ ἐκφράζουν, μπορεῖ νὰ ἐκφράζουν, τὴ βαθύτερη οὐσία τῶν ὄντων.

Ὁ καλλιτέχνης ποιεῖ. Πλάθει καὶ μεταπλάθει ἐλεύθερα, αὐτὲς τὶς ἐντυπώσεις πὸ διεγείρουν τὴ δημιουργικότητα. Ὅλοι οἱ καλλιτέχνες ποιοῦν, εἶναι ποιητές. Καὶ ἡ ποίησή τους αὐτὴ, μεταφέροντάς μας στὸ βάθος τῶν πραγμάτων, γεννᾷ τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση, καὶ διὰ μέσου τῆς αἰσθητικῆς αὐτῆς συγκίνησης νοοῦμε τὴ βαθύτερη οὐσία τῶν ὄντων.

Καὶ πολὺ ὀρθὰ τονίζει ὁ Θεοδωρακόπουλος ὅτι, ὅποιος θεᾶται ἓνα καλλιτέχνημα, ἂν θέλῃ νὰ τὸ ἐννοήσῃ πραγματικά, πρέπει νὰ παρακολουθήσῃ τὰ ἴχνη τοῦ ποιητῆ στὴν πορεία του ἀπὸ τὴν ὀρατὴ ἐπιφάνεια πρὸς τὸ βάθος. Θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω πὸς ἂν ἀντὶ τῆς ὄρασης πηγαίναμε στὴν ἀκοή, τὰ ἴδια — κατὰ τὰ βασικά σημεῖα — θὰ μποροῦσαν νὰ λεχθοῦν καὶ γιὰ τὴ μουσικὴ.